

Parykknoppurt

Centaurea phrygia ssp. *phrygia*

Rødlistet art

Parykknoppurt er knyttet til kulturmark eller åpen skog og har bare to forekomstområder i Norge. Det i Verran, Nord-Trøndelag er av ukjent opprinnelse og alder. Populasjonen har svingt mye i løpet av tiden den har vært kjent. Til Sør-Varanger kom parykknoppurt med tyske tropper i 1940-årene; der er den en fremmed art.

Status

Kategori sterkt truet (EN) i Norsk rødliste for arter 2010. Fredet siden 2001.

Som mulig hjemlig art finnes parykknoppurt bare i Verran, Nord-Trøndelag.

Kjennetegn

Parykknoppurt er en flerårig urt (staude) i en stor slekt innen kurvplantefamilien Asteraceae. Arten *Centaurea phrygia* er variabel; det er skilt ut ni underarter. Parykknoppurt har krypende jordstengler; fra disse kommer opprette stengler med skruetilte blad. Bladene er matt mørkegrønne, avlange og tilspissede, helrandet eller grovt tannete, men ellers nokså variable: Grunnbladene er mer eller mindre stilkete; stengelbladene stilkete, sittende eller litt stengelomfattende. Plantene er hårete med flere typer hår, men norsk materiale er ikke filthåret som beskrevet i floraer. Stengler og bladstilker blir rødfarget når plantene står i fullt sollys. Kurvene sitter enkeltvis i toppen av sidegrener, eller 2–3 sammen. Kurvene har lange, sterile, rødliga kantkroner med fem fliker og korte, rosa rørkroner i kurvenes indre. De lange randkronene og kurvdekkbladene er viktige kjennetegn mot andre *Centaurea*-arter. Kurvdekkbladene ender i en utdratt og tannete (frynsete) spiss som er tydelig bøyd tilbake (utover). Spissens lengde og farge varierer mye.

Utbredelse

Parykknoppurt ble i sin tid funnet to steder i Rogaland og i Mandal i perioden 1886–92. Forekomstene skyldtes tilfeldige innførsler og er for lengst forsvunnet. I 1929 ble planter samlet i Verran, Nord-Trøndelag, men først i 1956 ble de bestemt til parykknoppurt. Senere er parykknoppurt registrert på åtte lokaliteter i Sør-Varanger, der den skriver seg fra hestefør som ble brakt med av tyske okkupasjonsstyrker i 1940-årene. Her er parykknoppurt en fremmed art. Den hører opprinnelig hjemme i Europa, med tyngde i de østlige områdene. Hvordan og når parykknoppurt er kommet til Verran er ukjent. Den opprinnelige lokaliteten var småbruket Nygård, som lå ved en gammel ferdsselsvei ca. 240 m

oppe i lia på nordsiden av Verrafjorden.

Lokaliteten er oppsøkt av botanikere flere ganger. Disse har gitt forskjellige rapporter mht. lokalisering og bestandsstatus. I dag finnes hovedpopulasjonen av parykknoppurt innen fritidseiendommen Naustvika ved fjorden. Dessuten finnes noen få, små populasjoner spredt over en ca. 750 m lang strekning langs fylkesveien og på rester av kulturmark nær Nygård.

Verran-forekomsten er isolert i det store utbredelsesbildet. De nærmeste forekomstene er i midtre deler av Sverige der den også finnes ved spredte gårdsbruk, og i Finland.

Biologi

Jordstenglene fører til lokal spredning og klondannelse. Større bestander blir tette og kan utkonkurrere andre arter. Blomstring skjer sensommers, i juli og august. Flere grupper insekter oppsøker blomstene, men det er ikke kjent hvilke insekter som besørger pollineringen. Det utvikles frukter som har en ørliten krans av hår; de er ikke tilpasset spredning over større avstander. I Verran blir en stor andel av

Parykknoppurt kan danne tette, meterhøye bestander. Den er svært iøynefallende i blomst, men vanskelig å oppdage når plantene er sterile.

fruktanleggene og fruktene spist av insektlarver (trolig sommerfugl) mens de er i kurvene, slik at det utvikles forholdsvis få modne frukter. Det er uvisst i hvilken grad etablering fra frø spiller noen rolle i Verran, eller om spredte lokaliteter utenom hovedpopulasjonen skyldes tilfeldig spredning av biter av jordstengler.

Parykknoppurt er registrert i nedlagt eng, beitemark, inne i og i kanten av ung oreskog, rundt plener (Naustvika) og i veikanter og -skråninger. Den vokser sammen med en lang rekke arter, hvorav de fleste trives best på næringsrik, jevnt fuktig mark.

Bestandsstatus

Bestandsstatus er blitt rapportert svært ulikt gjennom årene, både mht. lokalisering og mengde fra "1 eks. gjenfunnet ... Arten er i kraftig tilbakegang" i 1979 til "hundrevis av store og livskraftige planter" i 1981. I 2005 ble den ikke gjenfunnet ved Nygård, men registrert med et par individer der i 2009. Heller ikke i 2009 ble det forsøkt å telle individer eller blomstrende stengler, men samlet fantes det trolig et par tusen blomstrende stengler. Disse er imidlertid svært utsatt. Hovedpopulasjonen er del av en privat eiendom og avhengig av hva som skjer på eiendommen. De øvrige er lokalisert til veikanter, beitemark og kantkratt i en kraftgate.

Referanser

- Alm, T., Piirainen, M. & Often, A. 2009. *Centaurea phrygia* ssp. *phrygia* as a German polemochore in Sør-Varanger, NE Norway, with notes on other taxa of similar origin. *Botanische Jahrbücher für Systematik* 127: 417–432.
- Fremstad, E. 2010. Parykknoppurt *Centaurea phrygia* ssp. *phrygia* i Verran, Nord-Trøndelag. Faglig innspill til nasjonal handlingsplan. NTNU Vitenskapsmuseet Rapport botanisk serie 2010–1. 25 s.
- Ljung, T. 1995. *Centaurea phrygia* finnklint. <http://www.artsdata.slu.se/rodlista/Artsida.cfm>.
- Lye, K. A & Berg, T. 1988. Nye funn og endret status for en del truede og sjeldne arter i Norge. *Blyttia* 46: 23–32.
- Wendelbo, P. 1957. Arter og hybrider av *Centaurea* underslekt *Jacea* i Norge. Universitetet i Bergen Årbok Naturvitenskapelig rekke 1957–5. 29 s., pl.